

spørgsmål om, hvilken genstand der undersøges, men har både forudsætninger i den videnskabelige traditions foretrukne synsmåder, teoretiske ansatser på det område, der er til undersøgelse, og mere ideologisk prægede underforståetheder hos historikeren. Men dette er, når vi følger Berge, en anden historie.

Denne indvending tjener nok mest til at karakterisere bogens tilgang, idet den

ikke skal overskygge, at bogen tager et væsentligt emne op og giver det en solid behandling. Hvorledes man forklarer det forgangne, må være et selvfølgelig udgangspunkt for en videnskab, der vil tage problemstillinger som sit udgangspunkt og bevidst overveje, hvorledes historiske problemstillinger lader sig forklare.

Claus Møller Jørgensen

SLESVIG OG HOLSTEN

De Hansborgske Domme 1545-1578. Ved Emilie Andersen samt A. Andersen, Troels Fink og Peter Kr. Iversen. (Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1994). Bd. I-III. 1400 s.

Med dette imponerende trebindsværk afrundes omsider det arbejde, som Emilie Andersen påbegyndte allerede i 1943, da hun med Kildeskriftselskabet som udgiver udsendte udgaven af forordninger 1544-80 fra de Hansborgske Registranter. I 1949 fulgte et bind breve i uddrag 1543-49, og nu foreligger altså den gennemarbejdede udgave af de domme, som er indeholdt i registranterne. Dermed er udgaven endelig afsluttet i overensstemmelse med den plan, som Emilie Andersen udkastede for henvend en menneskealder siden.

Imidlertid blev det ikke Emilie Andersen forundt selv at føre den til ende. Inden sin død i 1970 havde hun ganske vist formået at bringe den omstændelige transskription af domsmaterialet næsten til ende, og de tilhørende registre var i store træk også udarbejdet, om end der fortsat manglede en sproglig tilretning, og enkelte tvivlsspørgsmål stadig henstod uløste. Den endelige udgave, sådan som den nu foreligger, havde dog næp-

pe set dagens lys, hvis det ikke havde været for de tre medudgiveres utrættelige indsats. Den lærde sønderjyske filolog og præst Anders Andersen (1889-1981) påtog sig efter Emilie Andersens død det besværlige arbejde med at jævnføre hendes transskriptioner af de mere end 700 domme med originalerne og samtidig foretage en sproglig revision af regesterne. Kildeskriftselskabets to tilsynsførende med projektet – fhv. generalkonsul, professor Troels Fink og fhv. landsarkivar Peter Kr. Iversen, begge fremragende specialister i Sønderjyllands historie – bragte med god assistance udefra udgaven i trykkefærdig form, forsynede den med indledning og udarbejdede registre. Ved denne forening af gode og kompetente kræfter lykkedes det således at bringe Emilie Andersens livsværk til afslutning 24 år efter hendes død.

For yngre historikere er Emilie Andersen (1895-1970) vist temmelig ukendt, og selv i sin egen generation gjorde hun sig udadtil ikke meget gældende. Det meste af sit liv virkede hun i arkivvæsenet, og hun befandt sig tydeligvis bedst ved den stille, lærde system med arkivalierne, især de sønderjyske. Hun indlagde sig berettiget hæder ved den eksemplariske udgivelse af Malmø-

købmanden Ditlev Enbecks regnskabsbog i 1954, som blev et væsentligt bidrag til dansk handelshistorie i det 16. århundrede; men i bund og grund var hun – og foretrak at være – en af historikerlaugets stille eksistenser. Hendes ambition gik ikke i retning af store fortolkende fremstillinger; men hendes arbejde med at gøre 1500-tallets ofte vanskelige kildemateriale tilgængeligt for mindre ihærdige kolleger var til gengæld utrætteligt og yderst kompetent. Den nu færdiggjorte udgave af det hansborgske materiale er et glimrende eksempel på hendes kunnen, præget som den er af hendes lærdom, pertentlighed og aldrig svigtende akribi. Emilie Andersen var i ordets egentligste forstand en lærd historiker i den store 1800-tals tradition – en nu uddøende race, som vi skylder mere, end vi ofte gør os klart.

De Hansborgske Domme har navn efter hertug Hans den Ældres residens Hansborg, som han fra 1557 opbyggede på en holm i Haderslev Fjord. Herfra styrede han til sin død i 1580 sit hertugdømme, som han var kommet i besiddelse af ved delingen i 1544. Det bestod væsentligst af Haderslev og Tønder amter, hvortil kom dele af Vadehavsoerne og Fehmern samt Bordesholm Kloster ved Rendsborg og – fra 1559 – den midterste del af Ditmarsken. Den hertugelige administration havde til huse på Hansborg, og den foreliggende udgave af amtsretsdømmene for Haderslev og Tønder amter samt Nordstrand bygger på denne administrations arkiv, nærmere betegnet kopi-bøgerne med arkivsignaturen A.1.A-C, som er en trebinds registrant over hertugens åbne breve og domme 1544-80 (jf. *De sønderjyske Fyrstearkiver*. Vejledende Arkivregistraturer X, s. 68-69). Doms materialet omfatter såvel sager appelleret fra underretterne som sager indbragt direkte for amtsretten.

Udgaven er forbilledligt gennemført. Troels Fink og Peter Kr. Iversen har i

fællesskab forfattet et kort »Indgang« (s. IX-XII), hvori de fremlægges en nødtørftig introduktion til domsmaterialet og selve udgaven. Peter Kr. Iversen tegner dernæst et sympatisk portræt af Emilie Andersen, udgavens egentlige hovedkraft (s. XIII-XVII), mens Troels Fink med vanlig klarhed og elegance portrætterer hertug Hans (1521-80), hans virke og administration (s. XIX-XXXIV). Derefter følger selve udgaven af registrantens domstekster (s. 1-1013) startende med retsdagene i Tønder 4.-6. marts 1545 og sluttende med amtsretsdagene i Haderslev 8.-15. marts 1578. Hver domssession er forsynet med en indledning, hvori baggrund og anledning kort præsenteres; hver enkelt dom er sammenfattet i regestform efterfulgt af selve domsteksten – som regel på plattysk – in extenso. I det tilhørende noteapparat gøres rede for tekstvarianter, der oplyses om realforhold og gives krydshenvisninger til beslægtede domme andetsteds i udgaven.

Bind III, som omfatter siderne 1014-1400, indeholder tillæg og registre. Tillæggene består i en del domsrelateret materiale – især fra 1570'erne – som Emilie Andersen ikke i første omgang havde taget med, samt en enkelt dom fra 1566, der ikke var indført i registranten, men som Troels Fink har lokaliseret i Haderslev østre husføgederis embedsbog. Som en god hjælp for mindre kyndige i den sønderjyske historie – og dem er vi jo nogle stykker af – har Troels Fink også udarbejdet en alfabetisk ordnet ordforklaring over særlige retsudtryk og andre specialtermer (s. 1283-1285). Udgaven afrundes med meget nyttige og udførlige sag-, sted- og personregistre udarbejdet af Troels Fink og Peter Kr. Iversen.

Kildeskriftselskabet og den kreds af sønderjyske historikere som uegennyttigt har lagt et kæmpearbejde i udgavens færdiggørelse, fortjener al mulig

anerkendelse for at have ført værket til ende. Ikke alene af pietetsfølelse over for Emilie Andersen og hendes indsats, men også – og især – fordi et stort og værdifuldt kildemateriale dermed er blevet gjort umiddelbart tilgængeligt. Hver for sig kaster dommene lys over dagligdagens mange konflikter, over hertug Hans' energiske digebyggeri og over omgangsformen mennesker imellem; læst i sammenhæng tegner de et interessant billede af retstilstanden og retsudviklingen i Sønderjylland og

frembyder dermed gode muligheder for meningsfuld jævnførelse med udviklingen i Kongeriget – ikke mindst, når Ditlev Tamms og Jens Chr. V. Johansens regestudgave af Det kongelige Rettertings domme og Rigens forfølgninger 1559-1660 om kort tid foreligger. Ud-gaven af de Hansborgske domme vil utvivlsomt sætte sig tydelige spor i de kommende års retshistoriske forskning og i udforskningen af Sønderjyllands komplicerede historie.

Knud J.V. Jespersen

NORDEN

Jan Samuelson: *Aristokrat eller förädlad bonde? Det svenska frälsets ekonomi, politik och sociala förbindelser under tiden 1523-1611*. (Lund University Press, 1993). 361 s., 290 sv.kr.

Lad det med det samme være slået fast, at Jan Samuelson med denne doktorafhandling har leveret en glimrende gennemlysning af 1500-tallets svenske adel. I fuldstændighed, metodisk afklarethed og empirisk ihærdighed overgår den alle tidligere undersøgelser om emnet, og samtidig sikrer forfatterens fortrolighed med international adelsforsknings metoder og resultater direkte sammenlignelighed med andre europæiske lande. Med undersøgelsen placeres den ældre Vasatids svenske adel solidt på Europakortet.

Indledningsvis (s. 17) opstilles et subtilt skel mellem »adel« og »frälse«. Ved adel forstår forfatteren den personkreds, som henregnes til uradelen eller er i besiddelse af et adelspatent; frälse defineres som den persongruppe, der ejede frit jordegods, hvad enten dens medlemmer var af adel eller ej. Den foreliggende undersøgelse omfatter begge

kategorier, som imidlertid i udstrakt grad var sammenfaldende.

Undersøgelsens begrebsmæssige grundlag er nærmest Max Webers tredimensionale stratifikationsteori, som skelnede mellem økonomisk, social og magtbetinget stratifikation. Under disse synsvinkler analyseres adelsgruppen, som i 1500-tallet i øvrigt blot talte 500-600 voksne mænd i gennemsnit, hvoraf omkring halvdelen var bosat i Finland.

Den økonomiske dimension tages op til drøftelse i kapitel 3, hvori adelens indkomst- og formueforhold rekonstrueres på grundlag af mandtalslister, rostjenesteruller og jordebogsekstrakter. Det munder ud i en konstatering af meget betydelige økonomiske forskelle i gruppen gennem hele 1500-tallet, hvorimod forfatteren – i modsætning til forholdene i Danmark – ikke er i stand til at måle en vækst i differentieringen op mod århundredskiftet. Bortset derfra synes den økonomiske anatomi at minde meget om den danske adels. Det gælder således embedsindtægternes betydelige vægt for adelens øvre lag, ustabiliteten som følge af det manglende primogeniturinstitut og den forbavsende høje an-